

REVUE DES ETUDES ARMENIENNES, nouvelle série, tome VII, 1970.

Հայագիտութեան նուիրում համ-դէպին հրատարակութեան նոր շըր-ջանի այս շարքը՝ երկար տարիներէ ի վեր ճոխ պարունակութեամբ լոյս կը տեսնէ աշխատակիցներով, որոնք եւրոպացի են մեծ մասով, եւ որոնց մէջ հայագիցիներ եւս սկսած են մաս կազմել փրանսերէնով:

Այսօր հայագիտութիւնը կը յառջէ երկու հսկայ հոսանքներով, եւրոպայի ու Միացեալ Նահանգներու մէջ, եւ Հայաստանի համալսարանական շրջանակներու մէջ եւ Գիտութիւններու Ակադեմիայի միջոցաւ: Այս երկու բեւերուն վրայ կատարւած աշխատանքը քերեսս բնական պահանջն ունենայ ներքին եւ գիտական հաղորդակցութեան մը, համաժողովներու միջոցաւ անբաժնէշտ շըփումներու առիթներ ստեղծելով առաւելագոյն զարգացումի մը համար:

«Revue des études arméniennes»-ի այս քիւին մէջ հայ լեզուին մասին յօդուածներ ունին՝ Robert Godel, Martiros Minassian (Emploi du génitif substantivé en arm. ancien), Ժիսական յօդուած՝ A. Renoux (Le triduum pascal dans le rite arménien et les hymnes de la Grande Semaine), Պատմական՝ M. Thierry (Monastères arméniens du Vaspurakan), հայ արուեստի մասին՝ C. J. F. Dowsett (A Armenian gold Pxy), Sirarpie Der Nersessian (Deux exemples arméniens de la Vierge de Miséricorde), T. A. Izmailova (Le Tétraévangile illustré arménien de 1308, Maten. n. 6201), հայկական երաժշտութեան վրայ՝ Robert Ataian, N. Tahmisian, Հայոց քրիստոնէութեան դարձին բուսականին ճշտումին շուրջ 294 ԲՆականով՝ B. Macdermont, հայ վանաւակներու կեանքին՝ փաստաբանութիւնը կը հրատարակէ R. Gulbenkian, եւ Ուֆրանիայի հայ գաղութի մասին եւ հոսով 1868ին եզմիկ Կողբացի վրայ Ernest

Mordantի աւարտաճառը լուստիպ՝ նոյն տարին Սքրասպուրի լոյս տեսած հրատարակութեան մը վրայէն: Հազուագիտ օրինակներ միայն կան այսօր անկէ: Օրինակ մը Փարիզի Ազգ. Մատենադարանին մէջ, ուրիշ մը Արեւելեան կնեղ. Լեզուաց վարժարանի գրատան մէջ: Անշուշտ գուրկ է ուսումնասիրական լուրջ կարեւորութեան: Եթէ որդ հարիւր տարիներու ընթացքին եզմիկի մասին բազմաթիւ հայ եւ օտար բանասէրներէ բնական աւելի խոր գործեր հրատարակուեցան: Louis Mariès որ ծանօթ էր ստոր, ամաթժէֆ համարած է զայն, եւ իրապէս մատնագիտական արժէք մը միայն կը տրուի անոր այսօր: Աւելի հետաքրքրական է Edouard Dulaurier-ի յօդուածը «Cosmogonie des Perses d'après Ezrik, auteur arménien du Ve siècle», լոյս տեսած Revue de l'Orient et de l'Algérie, série 3, v. p. 253-262, Paris 1857: Այս յօդուածն ալ հրատարակուած է Revue des études arméniennes-ի ներկայ քիւին մէջ էջ 528-535: Լուի Մալրիւս՝ որ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը ունի եզմիկի մասին, չէ ճանչցած զայն, ինչպէս կը յայտարարէ Հանդէսին խմբագրութիւնը:

ՊԱՐՈՅՐ ՍՆԻԱԿ, «Սայաթ-Նովա», ՀՍՍՀ ԳԱ. Հրատ. երեսն, 1969:

Բանասիրական ու գրական հայագիտութիւնը կատարուած լուրջ երկատիրութիւն մը, որ կ'ամփոփէ նախընթաց շրջաններու Սայաթ-Նովագէտներու Հմտութիւնը, արդիական եւ վերջնական լուծումի չիզով: Պարտը Սեւակի քննարկուողին զովելի է եւ կատարած գործը պատկանելի:

Հակառակ որ 115 տարի անցած է, կ'ըսէ ան իր նախաբանին մէջ՝ Գ. Ախվերեանի օրերէն ստղին, եւ Հակառակ որ Սայաթ-Նովագիտութիւնը արձանագրած է «ոչ սակաւ նուաճումներ», սակայն տակաւին անլուծելի հարցեր կան,

որոնցմէ նախ՝ աշուղին ծննդեան եւ մահուան թուականները: Խորհուած են զանազան կարելիութիւններ. առաջարկուած թուականներ են 1711, 1712, 1713, 1717, 1718, 1722, 1724 եւ 1726, բայց անշուշտ ասոնցմէ միայն մէկն է ճիշտը կամ ոչ մէկը: Գլխաւորապէս երեք հիմնական կարծիքներ եղած են. 1712ը՝ պաշտպանուած Գ. Ախվերտեանէն, եւ 1717ը՝ Մօրուս Հասարթեանէն, եւ 1722ը իրմէ:

Պարոյր Սեւակի գործին առաջին դրուակի կը զբաղի այս կնճառտ հարցով: Ծննդեան թուականին հետ կապակցութիւն ունին անոր շնորհաստան դացած ըլլալը եւ ո՞ր թուականով, ինչպէս նաեւ Վրաց արքունիքէն առաջին անգամ վերադարձած ըլլալու հաւանական տարինը: Այս կէտերու լուսաբանութեան համար Պարոյր Սեւակ քննած է աշուղին «խողեր»-ու մէջ եղած կարգ մը ծածկազրութիւնները, քննական նոր հայեացքով կատարած է ընթերցումներ անոր բանաստեղծութիւններուն, դռնելով անոնց մէջ ուշադրութեան արժանի տողեր, որոնք թելադրած են փաստեր իր տեսակէտները ապացուցելու:

Դ. Ախվերտեանէն ի վեր հայ ու վրացի եւ ոռւս Սայաթնովագէտներ իրենց զերը ունեցած են անոր անձին եւ զգործերուն քննութեան մէջ: Յակ. Պոլոնսկի՝ որ առաջին անգամ ոռուսերէնի թարգմանեց, Վ. Բրիւսով, Յ. Թումանեան, Ն. Աղրալեան, Ս. Յարութեան, Գրիշաւիլի, Պ. Մակիեյեան, Գ. Ասատուր, Լէոնիձէ, Մելիքսէթեկ, Կեկելիձէ, Գ. Արով, Գ. Լեւոնեան, Մօրուս Հասարթեան, Խ. Սարգսեան, Հր. Մուրատեան՝ իրենց բաժինը բերած են աւելի կամ նուազ կերպով լուսաբանելու մեծ աշուղի կեանքէն ու զործէն մոտ ժամացած անկիւններ:

1 - Նախ անոր ծննդեան թուականը, որ ամէնէն կարեւորն էր: Աւանդական կարծիքը 1712 էր, հաստատուած Գ. Ախվերտեանէն՝ որ հիմնուելով աշուղին երգերէն թուականով ամէնէն

հին՝ Ատրպ. Յրդ երգին ստորեւ գրուած թուականին վրայ՝ որ է 1742, հետեւցուց թէ ան ծնած ըլլալու է 1712ին, քանի որ ինքը աշուղը տեղ մը յայտնապէս ըսած է թէ երեսուն տարեկանին սկսած է գրել:

Ճշտելիք կէտ մը կար, սակայն, այս հարցին մէջ, որ վերկած էր Ախվերտեանի ուշադրութեան: Սայաթնովայ այդ բացատրութիւնը ըրած էր «Հայե վար» երգերուն համար. հայերէն լեզուով գրած անպիկն երգին տակն է ուրեմն որ կը հանդիպուի այդ բացատրութեան. իսկ անոր առաջին հայերէն խաղը թուագրուած կը համարուի 1752ին. ուստի հանկուով 30 տարիները՝ կ'ունենանք 1722: Այս անդադարձու մը ըրած է Կ. Կեկելիձէ («Վրաց գրականութեան պատմութիւն», հտ. 2, Թիֆլ. 1956):

Կեկելիձէի այս եզրակացութիւնը բոլորովին զոհացուցիչ չէ. ինքն ալ արդէն «անառարկելի» չի համարել իր տեսութիւնը եւ հետեւաբար Սայաթնովայի ծննդեան թուականը ստոյգ կերպով չի հաստատուի 1722ի վրայ և կ'սէք թէ պէտք է դնել զայն ԺԷ. դարու առաջին քառորդէն ոչ ուշ: Եւ արդարեւ, այս անստուգութիւնը կը կայանայ անոր մէջ՝ որ կարծուած 1752 թուականը այդ վերոյիշեալ երգին (ձրդ ըստ Հասարթեանի, ԻԳ. ըստ Ախվերտեանի կարգին) ստորեւ զոյութիւն չունի: Կայ թուական մը, հաւանական թուական մը՝ 1747, որուն վրայ հիմնուած Մօրուս Հասարթեան կը համարի Սայաթնովայի ծննդեան թուականը 1717:

Սակայն Պարոյր Սեւակ առանց որեւէ տարակոյսի ընդունելով իրը հաստատուն եւ անառարկելի 1752 թուականը, ողեւորուած կատարուած գիւտին համար մե խորապէս համոզուած՝ կը հաստատէ թէ Սայաթնովայի ծննդեան թուականը այսուհետեւ պէտք է դնել 1722 տարին: Ու կը ջնաջ աւելցնել այլ փաստեր՝ աւելի եւս զօրացնելու իր այս տեսակէտը:

Ատրպ. 67րդ երգը կենսագրական է եւ կը պարունակէ քանի մը կարեւոր կէտեր՝ որ կը նպաստեն իրեն.

Տասներեթ տարին լրացա՛ն՝

դեռ ես չէի եղել դաստան.

Տասնութ տարին երբ բոլորեց՝

տեսայ եւ վարդ, եւ վարդատան.

Տասնինը տարեկանում ման եկայ

Հարաշ-հինդուստան.

Իսան տարուց, էշխի ընկած,

լալ կը ծախեմ սովորաբարին»:

Բսան տարեկանին զգալով բանաստեղծական ներշնչում՝ զբաղած է աշուղութեամբ. այս է իմաստը՝ ըստ մեկնորեն երու. չլալ կը ծախեմ սովորաբարին» (փաճառականին) բառերուն. փոխարեւրաբար ըսուած տող մըն է, եւ արգարեւ վրացերէն բանաստեղծութիւններէն ումանց մէջ իր երգերը «լալ» (զոհար) կ'անուանէ: Եւ գիտե՞ք թէ թուադրուած առաջին երգը՝ 1742ին է, որմէ 20 տարիները շանելով՝ կ'ունենանք 1722: Այս նոր փաստարկութեան տուած լուծումն ալ ահա, կու դայ յանդիւրու նոյն եղբայրականութեան:

Յիշելու օտանաւորին մէջ կ'ըսուի թէ տասնինը տարեկանին ման եկած է Հնդկաստան: Պարոյր Սեւակ կը յաջողի պատմութեամբ ցոյց տալ՝ թէ Սայաթ-Նոյալ այդ հասակին մաս կազմած է Գիլի Ամիրխանովի հրամանատարութեամբ վրացական հազար հողինոց հեծելադուռի, որ կ'երթար օգնելու Նասար Ծաւիհ Հնդկաստան ըրած արշաւանքին:

Այլ եւ այլ փաստեր եւս կ'աւելցնէ Պարոյր Սեւակ՝ իր տեսակէտը ապացուցնելու. անոնց մէջ լաւագոյնը կը համարիմ Ատրպ. 72րդ խաղէն հանուածը՝ գրուած է 5 Մայիս 1753ին (Քրոնիկոն՝ 441+1312): Այս երգին վերջնութեւր Բասակին մէջ ան կ'ըսէ ինքիւրեն համար. 'նովիլիսիս իս (դեռատի եւ, երիտասարդ ես): 1753ին գրուած այդ բանաստեղծութեան տունն՝ Սայաթ-Նոյալ, եթէ 1722ին ծնած համարուի՝ 31 տարեկան կ'ըլլայ, ուստի թարմութեան եւ երիտասարդութեան խօսքը կրնայ շատ լաւ յարմարել դեռ իրեն, բայց ոչ 41 տարեկանին: Ատրպեճանիւրէն գրուած կարգ մը ուրիշ երգերու մէջ՝ Պարոյր Սեւակ

դատծ է նմանապէս բացատրութիւններ, որոնք դարձեալ կը նպաստեն իր Իէզիմ, բայց զանց կ'ընենք յիշատակումը, չնանրացնելու համար զբախտականին նուիրուած այս էջերը:

2.- Երկրորդ հարց մը, իր սերունդին ինքնութիւնը եւ անունն է, որ ըստ աւանդական կարծիքին՝ եղած է Աննա Իշխանուհին, քոյրը Հերակլ Բ. արքային: Հասարակեան անթաղեց պահ մը՝ թէ արքունիքի մէջ ուրիշ Աննա մը կրնար եղած ըլլալ այդ անձը՝ փոխանակ Հեռակիլ քրոջ, բայց միշտ պալատական մը կամ արքունական մը նոյն միջավայրէն: Արդ, չորս Աննաներ կը յիշուին այդ թուականներուն Վրաց արքունիքին մէջ.

ա) Աննա խանում՝ Թէյմուրազ Թաղաւորին քրկորդ կինը՝ Թամարի մահէն ետք:

բ) Աննա իշխանուհին, քոյրը Հերակլ Բ.ի (ծնած Թամար Թաղաւորէն) եւ ամուսնացած 1744ին Դեմետրէ Օրպէշեանին հետ եւ ունեցած երկու զուակներ:

գ) Աննա Թաղաւորին, Հերակլ Բ.ի երկրորդ կինը, որ սակայն մեռած է 1749ին կամ 1750ին:

դ) Աննա փոքրիկ իշխանուհին, որ Թոռնուհին էր Հերակլի քրոջ Աննա Իշխանուհիին, այսինքն անոր որդւոյն Մամուկանի աղջիկը:

Բացի Աննա իշխանուհիէն՝ ոչ մէկը յիշուածներէն յարմար կու դայ պարագաներու մանրամասնութեամբ եւ Ժամանակով՝ աշուղին սերունդին եղած ըլլալու:

Արդ, Թէյմուրազ Թաղաւորին երկրորդ կինը՝ Աննա խանում, որ Սայաթ-Նոյալին շատ աւելի տարեց էր, անմեղեկ նալի եւ պոռոց նկարագրով եւ ամուսնոյն մահէն ետք՝ 1762ին մտած է կուսանոց՝ չի համարուի որ եղած ըլլայ այդ փնտռուած անձը: Աննա Թաղաւորին՝ Հերակլ Բ.ի երկրորդ կինը՝ 1749ին կամ 1750ին մեռած ըլլալով՝ չի կրնար դարձեալ սիրոյ առաքիլայ եղած ըլլալ անոր, որովհետեւ Սայաթ-Նոյալի սիրային ճիւղ

զերը այդ թուականն են եղել են: Իսկ փոքրիկն Աննա, Թոռնուհին Աննա իշխանուհիին՝ ծնած է այն տարին՝ երբ Սալթ-Նովա արգելն վանք քաշուած էր (1768): Կը մնայ ուրեմն Աննա իշխանուհին միայն, քոյրը Հերակլ Բ-ի, նշանաւոր զինեղծուհին, որ ամէն Հաւանակա-նութիւն կու տայ այդ սիրոյ առարկան եղած ըլլալու: Աննա անունը ծածկա-զրութեամբ մտած է՝ երգերուն մէջ. Ծանօթ է Հայերէն՝ 11րդ երգը (Հաս-րաթեանի Հրատարակութեան մէջ), ուր Աննա անունը մէջմէջ ընդունուողաւ յի-շատակուած է Անին՝ ձեռով իրբեւ յան-գաւորում. երգը կը սկսի արգէն գիտ կանչում իմ Լալանին՝ սկզբնաւորու-թեամբ, գրուած 1753ին: Այդ երգին մէջ իմ Լալանիմ, իմ Խարանիմ, իմ գայանիմ, իմ մերանիմ, իմ մասանիմ ձեւերով իր սիրուհին անունն է, որ կը կրկնուի բացի առիէ գանձ ձեռով եւս վերջին տան մէջ սուտանի, կէսանի, տեսանի բառերուն մէջ կը ծածկուի միշտ նոյն Աննան: Նմանապէս ծածկաբար յիշա-տակած է իր եւ Աննային անուններուն սկզբնատառերը՝ Ծրդ տան մէջ (ըստ Ախ-վերտեանի Հրատ. Խճ) գեւու [նովա] այր [Աննա], ինչպէս Ծրդ տան մէջ սէ [Սալթ] ու այր [Աննա]: Այս գիտը, ինչպէս յայտնապէս կը խոստովանի Մ. Հասրաթեան, արժանիքն է բանասէր Գ. Ասատուրին, եւ որ Գ. Ախվերտեանին ուշադրութեան վերապա՞ծ էր:

Սալթ-Նովայի երգերէն 65րդը (Հաս-րաթեանի կարգով), ինչպէս նաեւ վրա-ցրէն 7րդ երգը (Հասրաթեանի կար-գով) կը պարունակեն դարձեալ ակնար-կութիւններ Աննային անունին: Հայերէ-նին մէջ էինձ (աղատեց) այրին ու նու այրը (Ա+ն+ա): Անշուշտ ակնարկու-թիւն այն պաշտպանութեան, զոր ստա-ցած է իշխանուհիին՝ երբ զինքը կ'ամ-րաստանէին ու վտարել կը փորձէին ար-բունիքն:

Աննա իշխանուհիին մայրութեան աղ-նարկ է 25րդ երգին (Ախվերտեան՝ 18) 3րդ տան մէջ ճոսկէ բարուր՝ = ոսկէ խոնձարուրք, ինչպէս Ախվերտեան եւ ուրիշներ Հասկցած են:

Պարոյր Սեւակ երկրորդ մասով կ'ան-ցնի աշուղին բանաստեղծութեան նկա-րադիրը քննելու: Երկար էջեր նուիրած է փաստելու Համար որ Սալթաթի սէրը զաղափարային է, աղնուական ու բար-ձրը, թէեւ զգացուած, բայց ոչ մարմ-նեղութիւն եւ ոչ ալ տուփականորէն թանձր: Կարծես թէ ամէկոտ սէր մըն է. Դուրեանի սիրոյն պէս տաք, Հոգե-հող որ կ'այրէ սիրաւ, որ սիրուածին աչքերուն մէջ կը փնտռէ սփոփութիւն կեանքին դառնութիւններուն դէմ, որ չի յաղենար անոր ձայնն, անոր նազակ-ներէն, անոր Հրապոյրի քաղցրութիւն-ներէն: Իր զգոյշը՝ ունի (տես Ախ-ժ. 2., Հասր. 19րդ) այն ամէն բան՝ որ զինեղիկ է, անոյշ ու սիրելի՝ բնու-թեան մէջ: Իր սիրուհին արգոնական փայլ ու պերճանք ունի, ոսկեղէն Հը-րայրը: Գիտն կրակ, Հաքածը կրակ, վա՛ւր մէ կրակին դրձմանաւ (Հասր. 35, Ախվ. Ին). մէկ անգամ Համարյի խօսք ու Համարձակութիւն ունեցած է, ան ալ սրբաբան շունչով. Համարյի սիրով Համարյր — վոնց որ ինչին է դաստուր (Ախվ. ԺԱ, Հասր. 13). այսինքն Համ-րուրեմ քեզ այնպէս սիրով, ինչպէս խա-չին է վային: Այս է ընդհանուր նկա-րադիրը ահաւասիկ պոռթկացող ուսեղ սիրոյ, որ սակայն աղնուական շունչ մը կը կրէ եւ չի դանձար տուփակն մարմ-նեղութիւն, եւ ասոր Համար աւելի բա-նաստեղծական գոյն ունի, ըլլալով սրտի տառապանք (տես Ախվ. ԺԳ, Հասր. 57):

Պարոյր Սեւակ Համեմատութիւններ ունի Սալթ-Նովայի եւ ԵՃարտիրի սի-րային բանաստեղծութեան միջեւ. պա-շտական միջավայր երկու բանաստեղծ-ներու երգերին շրջ շրջանակը, բայց մինչ Հայը աշուղի մըն է, անգլիացին՝ պաշա-տական բանաստեղծ մը. սակայն, ինչ-պէս կ'ըսէ Պարոյր, բոլորովին տարբե-րելիքներուն տակ եւ տարբեր ժամա-նակներու մէջ ապրած ըլլալով Հանդերձ՝ ունեցած են զգացական Հանդիսութիւն-ներ. երկուքին մէջ ալ՝ սիրոյ առաւ-րան՝ բնութեան զինեղեղազոյն տարբե-րուն եւս Համեմատուած՝ միակն է եւ աննման: Բնութեան տարբերն են որ

զոդացած են իրենց սիրածներէն՝ շնորհք, հրապուր, փայլ ու պերճանք (տես Հայերէն 19րդ երդը)։ Ծէքսպիրի նշաւաներու մէջ նման պատկերներ շատ կան, առնուած ծարիկներու բոյրէն ու զոյնէն, պատկերներն՝ որոնք անոր բանաստեղծութեան կու տան բնականութիւն եւ ջերմութիւն. նոյնը կը գտնենք Սայաթ-Նովայի քով։ Տարբերութիւնը անոնց երկուքին արտայայտութեան մէջն է, այնպէս որ եթէ Ծէքսպիրի ստղերուն հաղուեցնենք Թիֆլիսի բարբառն ու զոյնը, կ'ըսէ Պարոյր Սեւակ, զժողովրդէ կարելի ըլլայ զանոնք իրարմէ՝ զանազանել։ Զգացումի ոյժ, զազափարի նոյնութիւն, ապուրմաներ, զազտնի պահեր՝ որ ճիշդ կը դառնան ու սրտէն կը բխին քնացած խիւ պահուն, արամադութիւնը դերին դառնալու իր սիրոյն, իր զբոլս տիկնոջը, նոյն է Սայաթ-Նովայի ստրուկի, նոյնքին արամադութեան՝ հանդէպ իր Քթազաւուր եւրօյն, մնալով միշտ այս արէնը մտքի թոյլէք պէս բան մը, սլացք մը, մերթ պարտնք, երեւակայութեամբ ուժեղացած, մարմին առած գեղեցիկ ձակ, ճիւղածով (երազ, փափաք, ցնորք) ապրուած երջանկութիւն՝ որ կը ցնդի ու կը խուսափի։ Եւ այդ սէրը այնքան ուժեղին է, որ կը դառնայ հիւանդութիւն. սէրէն (= ճէլխէմէն) տանջուած հոգի, հիւանդացած բանաստեղծներ են երկուքն ալ. այս զազափարին ու արտայայտութեան կը հանդիպենք երկուքին մէջ ալ։ Հիւանդութիւնն է սէրը հիմա, անհանգիստ, տանջող պայակով։ Նոյն թոյնն է որ կը պահանջուի իր անդարմանելի մէրքին համար, այն թոյնը՝ որով օր մը թունաւորութեան, [Ծէքսպիր, 141րդ Նուադ - Սոնէթ]։

Ճէլխէմէն հիւանդացի իմ,
դիդի համա իմ լալի.
Վախում իմ թէ դարձնես հալէ,
եղի համար իմ լալի։
[Ավիւ. ԻԲ, Հատ. 36]

Պարոյր Սեւակ Թարգմանելով քանի մը կտոր Ծէքսպիրի Նուադներէն՝ փաստացի կ'ուղէ ապացուցեն այս մերձաւոր-

ութիւնը (էջ 435-441)։ Անոնց մէջ կը նշմարուին, կը զգացուին յուզումի, մը տանութեան, պատկերներու իրարու հետ հաղորդակցութիւններ զարդային սրտի ճամբով. 'Համոզելու մար մեզ' Ծէքսպիրի եւ Սայաթ-Նովայի սիրեր-զուժեան խորքի եւ զգայնութեան համամանութեան մասին։

ՀՄՃ.

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀԱՊԱՆ. «Մեր երկիրը» հրատարակութիւն Սեւակ Հրատարակչական ՏՈՒՄ, ՊԵՂՅԱՆ, 1971։

Յուշերու ամփոփում մը, տաք, խանդավառ, Հայաստանի արեւով լեցուն։ Ստեփ. Շահապան Թումանյանի ծննդեան 100րդ տարեդարձին տօնակատարութիւն ներուն համար՝ Սփիւղաշաղկութեան հետ Մշակութային կապի կոմիտէին հրաւիրուած, երջանկութիւնն ունեցած է տարիներու իր երազը հուսկ իրականացած տեսնելու։

Ոգեւորութեան շնչով, հայրենասիրութեան զգացումէն առած իր ոյժն ու ջերմութիւնը՝ զոգուած է մտքով դժուր ուսածը, Մոսկուայէն մինչեւ Երեւան։ Մայրաքաղաքին հայակապ գեղեցիկութիւններէն հոգեմայլորէն յափշտակուած՝ գերադասական արտայայտութիւններ ունի ան։ Մարդեր իրենց հաղուստով, ձայնով ու լեզուով, բնական գեղեցիկութիւնները, Արարաբը՝ կախարհիչ եւ դիմելի, օտը թեթեւ եւ դուարթ, ու փայլունքը որ կը զարդէ մէն անցքին, պոռթկումներ կու տան իր սրտին։

Էլմիստին իր պատմութիւնով, իր տաճարով, կրօնքին եւ կենսական կապուած հայուն խորհրդանշը՝ առանձին լեզու մը ունի եւ գինքը զբաղող տարբերէն առաջինը կ'ըլլայ, հոն հասնելէն օր մը կամ երկու օր ետքը՝ կը յաղորդեն այցելութիւնները։ Սիւլա կապուած տիկնանի առաջնորդութեամբ ընայիլիկ առողջարանը կը դիւթէ գինքը, վայր մը եղական՝ ուր զոյն, գեղեցիկութիւն եւ